

'Historische analogieën met 20e eeuw schieten tekort'

Lezing Paul Nolte: 'In Deutschland lernen, von Deutschland lernen?'

Achtergrond - 9 december 2015 - Auteur: Laurens Bluekens

Kunnen we leren van de geschiedenis, in het bijzonder van die van Duitsland? Volgens de Duitse historicus Paul Nolte schieten veel historische vergelijkingen met de 20e eeuw tegenwoordig tekort. Hij opende dinsdag in debatcentrum Spui 25 de nieuwe lezingenreeks 'Amsterdam German Studies Lecture'.

Duitsland heeft, als het om leren van de geschiedenis gaat, verschillende fasen doorgemaakt, vertelt Paul Nolte, professor Neuere Geschichte en Zeitgeschichte aan de Freie Universität Berlin. Na de Eerste Wereldoorlog belandde Duitsland in een periode van "radicale ontkenning" van de geschiedenis. Mensen hadden een op de toekomst gerichte blik, wilden loskomen van het verleden. Dat leidde tot maatschappelijke experimenten en een radicaal ander wereldbeeld.

In deze politieke cultuur kon het Derde Rijk ontstaan, legt Nolte uit. Waarschuwend: "Gekeken naar het interbellum en de nationaal-socialistische periode kan het gevaarlijk zijn om de geschiedenis te negeren en de mogelijkheid uit de geschiedenis te leren, uit te sluiten."

"Gekeken naar de nationaal-socialistische periode kan het gevaarlijk zijn om de mogelijkheid uit de geschiedenis te leren, uit te sluiten"

Na 1945 ging het roer om. Duitsland kwam door de nederlaag in de Tweede Wereldoorlog in een gedwongen leermodus terecht: leren door zich te bezinnen op de eigen geschiedenis van vóór het nationaal-socialisme. Duitsland werd een leerling in een heropvoedingstraject, geleid door de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog, die dienden als grote voorbeelden: de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. In West-Duitsland waren wederopbouw en democratisering de hoofdbestanddelen van het leerprogramma. In Oost-Duitsland werd het leren van de Sovjet-Unie in de context van een vooruitgangsgeloof gegoten, met het overwinnen van het fascisme en het 'bereiken' van het socialisme als hoofddoel.

Leren van de eigen geschiedenis

Vanaf de jaren zestig brak een nieuwe fase aan en veranderde het Duitse leerparadigma. De grote voorbeelden werden in twijfel getrokken, bijvoorbeeld

door het Amerikaanse optreden in Vietnam. Er ontstond een nieuw zelfbewustzijn. Nolte: “Duitsers vroegen zich in deze periode af wat ze eigenlijk concreet van de overwinnaars konden leren en of ze wel wilden worden zoals zij.”

Duitsland keek steeds minder naar andere landen en steeds meer naar de eigen geschiedenis. Het West-Duitse democratiserings- en liberaliseringsproces werd niet langer voortgedreven door reflectie op andere machten, maar door reflectie op de tekortkomingen van de Duitse geschiedenis: Duitsland werd leerling en leermeester tegelijk, aldus Nolte. “De Duitse maatschappij werd door de nationaal-socialistische tijd voorgesteld als zieke patiënt, die door middel van educatie weer beter kon worden.” Via individuele educatie zou ook de maatschappelijke moraal beïnvloedbaar zijn, was de gedachte.

Uitgeleerd?

In sommige kringen veranderde het Duitse zelfbewustzijn in de jaren zeventig in hoogmoed. Er kwamen vragen op over het einde van het Duitse leerproces: wanneer is een maatschappij eigenlijk uitgeleerd? Is (West-)Duitsland misschien niet al volwassen, gezond, normaal? De Duitse sociaal-democraten hadden het tijdens de verkiezingscampagne van 1976 over het ‘Modell Deutschland’, gekenmerkt door sociale stabiliteit en economisch succes. De leus op de SPD-verkiezingsposter – ‘weiter arbeiten’ – suggereerde dat West-Duitsland alleen nog wat schoonheidsfoutjes had weg te poetsen maar voor de rest volmaakt was.

Met de succesvolle Duitse eenwording en democratisering van Duitsland, werd de glans van ‘Modell Deutschland’ in de jaren negentig nog sterker. Het idee van Duitsland als land met voorbeeldfunctie, als leermeester voor omringende landen, steekt sinds de jaren zeventig bij vlagen de kop op, betoogt Nolte. “Recentelijk bijvoorbeeld nog richting de Zuid-Europese landen, tijdens de eurocrisis.”

Met de succesvolle Duitse eenwording werd de glans van ‘Modell Deutschland’ in de jaren negentig nog sterker.

Toen de euforie van de eenwording was gezakt, vanaf midden jaren negentig, maakte het vertrouwen in ‘Modell Deutschland’ door het vastlopen van een aantal belangrijke hervormingen – de *Reformstau* – plaats voor onzekerheid: was Duitsland nog wel *Spitzenreiter*? Blijkbaar was er ook voor Duitsland nog wat te leren. Duitsland richtte de blik weer op andere landen, wat betreft onderwijs bijvoorbeeld op Finland. Het idee dat alles in de Scandinavische landen beter was,

leidde volgens Nolte in Duitsland haast tot een geloof in een “Zweedse Astrid Lindgren-utopie”

Met de Agenda 2010 – het hervormingsprogramma van de arbeidsmarkt en het sociale stelsel van kanselier Schröder – hervond Duitsland het spoor van succes en keerde het land terug in de rol van leermeester voor andere landen.

Nieuwe vluchtpunten

Volgens de Duitse professor spelen historische en interculturele leerervaringen en het leren uit historische analogieën tegenwoordig een veel minder belangrijke rol dan vroeger. Dat historische vergelijkingen hebben ingeboet aan overtuigingskracht, illustreerde Nolte aan de hand van een uitspraak van de voormalige Duitse minister van Buitenlandse Zaken Joschka Fischer. De spagaat waarin Duitsland zich in 1999 bevond over het al dan niet inzetten van Duitse militairen in de oorlog in Joegoslavië, vergeleek Fischer met een keuze tussen ‘*nie wieder Krieg*’ of ‘*nie wieder Auschwitz*’. Nolte: “Dit voorbeeld geeft aan dat historische lessen niet altijd eenduidig te interpreteren zijn en dat er een grens is aan de bruikbaarheid van historische analogieën.” Veel historische vergelijkingen lopen spaak op multidimensionale en asymmetrische conflictsituaties, zoals nu in Syrië.

Als er tegenwoordig al goede historische vergelijkingen worden gemaakt, dan wordt vaak teruggegrepen op precedënten die verser in het geheugen liggen, constateert Nolte. De nationaal-socialistische periode is steeds minder het standaard vluchtpunt voor historische analogieën. In het debat over de Syrische burgeroorlog wordt bijvoorbeeld niet meer teruggegrepen op de jaren 1933 - 1945, maar op de Afghaanse oorlog, die in 2001 begon. En personen die de strijd tegen het islamfundamentalisme, na het verslaan van het bolsjewisme en nazisme, portretteren als derde grote strijd tegen een totalitaire bedreiging in korte tijd, zitten er volgens Nolte naast. “Vergelijkingen met historische gebeurtenissen in de 20e eeuw gaan steeds minder op, de huidige tijd is daarvoor te fundamenteel anders.”

Dit is een artikel gedownload via [duitslandinstituut.nl](https://www.duitslandinstituut.nl).

Artikel:

<https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/14325/historische-analogieen-met-20e-eeuw-schieten-tekort>